

КРАЄЗНАВСТВО І ОСВІТА: ВИТОКИ І ПЕРСПЕКТИВИ СПІВБУТТЯ

У статті розглядається взаємозв'язок освітнього процесу з краєзнавчими знаннями, підкреслюється пізнавально-виховний потенціал дослідження рідного краю. В історичній ретроспективі прослідковано процес становлення і розвитку освітянського краєзнавства наприкінці XIX – поч. XXI ст. в Україні.

Ключові слова: краєзнавство, освіта, дослідження краю, краєзнавчі експедиції та екскурсії.

За умов утвердження державної незалежності України розпочався новий етап взаємодії краєзнавства та освітньої галузі. З однієї сторони краєзнавство одержало офіційне визнання, Указом Президента України від 23.01.2001 р. «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» воно було включено до навчальних планів і програм загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладів [1], активізували свою діяльність обласні краєзнавчі осередки, з 1993 р. відновлено видання журналу «Краєзнавство», 10.06.2002 р. Кабінет Міністрів України затвердив «Програму розвитку краєзнавства на період до 2010 року», де основним завданням визначалось «удосконалення науково-методичної бази краєзнавства, формування у громадян відповідальності за збереження духовних скарбів» [2] тощо. З другого боку, змін зазнала і система освіти. Звільняючись від ідеологічних нашарувань, вона дедалі виразніше набуває рис української. Краєзнавчі засади в освіті торкнулися всіх її рівнів, виділилась окрема галузь – шкільне краєзнавство [3].

Вагомою складовою в поширенні краєзнавчих знань є система національної освіти. Завдання, які стоять перед краєзнавством тісно переплітаються з освітніми пріоритетами, зокрема, виховання у громадян почуття національної свідомості, глибокої поваги до історії, культури, мови, традицій українського народу, а також інших народів, пов'язаних з ним своєю долею, всебічне сприяння розвитку незалежної України, відродження духовності та історичної пам'яті в суспільстві [4]. Розвиток краєзнавства, стан його впровадження в усі ланки системи освіти засвідчує актуальність взаємозв'язків і взаємообумовленості цих двох систем: системи освіти та краєзнавства як системи знань про конкретний край, «малу батьківщину». На сучасному етапі механізм взаємодії цих систем поступово вибудовується. Глибоке поширення краєзнавства в українську освіту зробить її по-справжньому національною за змістом і формою. В свою чергу крає-

знавство виступає як важливий інструмент науково-інтелектуального та духовного впливу на формування державницької свідомості та патріотичних почуттів в молодих громадян нашої країни.

Проблема взаємозв'язків краєзнавства і освіти є актуальною. Цю тему порушували в своїх працях українські вчені П.Т.Тронько, Ф.П.Шевченко, М.Ф.Дмитрієнко, О.Я.Деміфенко, М.П.Крачило, С.І.Захаров, В.С.Прокопчук, Л.Гайда та ін. [5], її російські дослідники В.І.Ашурков, Д.В.Коцюба, Т.І.Матюшин, Н.С.Цепелева, К.Ф.Строев та ін. [6]. Предметом активного обговорення означена тематика була на науково-практичних конференціях науковців, краєзнавців та освітян [7]. Проте, недостатньо висвітлений історичний аспект взаємодії краєзнавства та освіти, потребує всебічного аналізу сучасний досвід співпраці краєзнавців та освітян, необхідно працювати над подальшими кроками зближення краєзнавства і освіти, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Тому розвиток краєзнавства в системі національної освіти, вироблення дієвого механізму їх взаємодії, активізація політики державного сприяння цьому процесу є нагальною проблемою не лише науки краєзнавства, але і освітянської практики.

Значну увагу краєзнавству, його освітньо-виховній функції приділяли видатні вчені та діячі української культури: М.Драгоманов, І.Франко, М.Грушевський, Д.Багалій, Д.Яворницький та інші, чия плідна праця наприкінці XIX ст. на початку XX ст. сприяла розвитку краєзнавства як науки та усвідомленню його нерозривного зв'язку з освітньою галуззю.

У 1874–1875 рр. М.Драгоманов у зустрічах з галицькими колегами з прикрістю відзначав недостатній рівень знань місцевої інтелігенції про рідний край, вказуючи на причину такого стану речей, а саме панування Австрійської імперії, яка не дбала про розвиток української нації та її традицій.

Цю думку підтримував І.Франко, в своїй фундаментальній праці «Галицьке краєзнавство» під-

креслював, що краєзнавство «легко могло б пробувати у його мешканців надто велику любов до свого краю, небезпечні думки про давнє і недавнє минуле, не кажучи вже про теперішній стан» [8], який був зручним для колонізаторів, коли покоління за поколінням зростало населення позбавлене знань про історію і культуру своєї «малої батьківщини».

І.Франко написав понад 150 праць, де висвітлював проблеми розвитку краєзнавства [9]. Його численним краєзнавчим дослідженням притаманний глибокий науковий аналіз проблеми вивчення рідного краю. Наприкінці ХІХ ст. в згадуваній вже праці «Галицьке краєзнавство» він означив краєзнавство як науку, виокремив його значення і місце в житті суспільства, в освітянській діяльності.

Учений проаналізував розвиток краєзнавства в Німеччині, Данії, Швеції, зазначаючи, що в цих країнах «наука краєзнавство (німці її називають Heimatskunde) становить один із найважливіших предметів шкільного навчання, починаючи з початкової школи» [10].

На думку І.Франка, добре поставлена краєзнавча робота в школі «дає змогу докладно ознайомитись зі своїм краєм і усією Батьківщиною... Адже це перший ступінь, перша прикмета раціональної освіти – знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого, об'єднаного організму» [11].

І.Франко не був кабінетним вченим, він багато мандрував, організовував краєзнавчі експедиції, екскурсії. Ще участь у «Мандрівному комітеті», що діяв у Львові при студентському товаристві «Академічна бесіда» (жовтень 1870 р. – березень 1871 р.), нашоувхнула його на думку, що краєзнавчий матеріал набуде більшої ваги у випадку його систематизації та ґрунтового аналізу. З цією метою у 1893 р. він організував «Кружок етнографічно-статистичний для студіювання життя і світогляду народу», а згодом «Кружок для устоювання мандрівок по наших краях» [12]. Зібрані в цих подорожах матеріали були узагальнені в наступних краєзнавчих дослідженнях вченого.

Краєзнавство І.Франко розглядав як галузь науки з одного боку, а з іншого – відкрив значний просвітницький потенціал краєзнавчих знань, адже «збирання матеріалу з народу, періодичні екскурсії в різні сторони краю» [13] є невід'ємною складовою формування змістовної особистості.

Улітку 1884 р. з ініціативи І.Франка з числа студентів, молодих вчителів та науковців була організована краєзнавча подорож Прикарпаттям.

Комітет експедиції, яким керував І.Франко, розробив маршрут мандрівки, тематику рефератів, виступів перед молоддю, селянами, мешканцями міст [14]. Перед мандрівкою І.Франко написав поетичний пролог «В дорогу!» та віршовану хроніку «Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р.». Про значення цієї просвітницької акції в багатогранній діяльності вченого говорить те, що він через 27 років, у 1911 р. включив ці поетичні хроніки у «підсумкову» збірку «Давнє і нове» з детальною передмовою про проведення цієї краєзнавчої і просвітницької експедиції [15].

Як голова Етнографічної комісії при НТШ та редактор «Етнографічного збірника», він всіляко сприяв розвитку краєзнавчих досліджень в Галичині, Волині, на Поділлі. Унікальною і, на наш погляд, досі належним чином не вивченою в контексті сучасного науково-освітнього краєзнавства, є ґрунтовна розвідка І.Франка «Етнографічна експедиція на Бойківщину» (вперше опублікована німецькою мовою у віденському журналі «Журнал австрійської етнографії», 1905 р., №1-2, 3-4. Українською мовою вперше вийшла в журналі «Жовтень», 1972 р., №8).

Як зазначає автор, експедиція була організована «за дорученням Наукового товариства ім. Т.Шевченка, а також Товариства австрійської етнографії у Відні» [16]. Зазначимо, що І.Франко був не тільки учасником експедиції, а як голова Етнографічної комісії НТШ, її ініціатором.

Експедиція тривала більше місяця (18 серпня – 24 вересня 1905 р.), і у звіті про неї дослідник ще раз доводить, що наукове краєзнавство, як синтез природознавства, історії, географії, антропології, етнографії – важливий чинник у самоусвідомленні народом себе як етносу, як нації, як генетичного коду у сузір'ї світового співтовариства.

Вагомий внесок у поширенні краєзнавчих знань через освітні заклади належить видатному українському історичному Д.Багалію. Центральне місце у його науковій творчості займає історія Слобідської України, якій він присвятив понад 100 праць, та вивчення історії Харкова. Діяльність вченого була тісно пов'язана з освітньою галуззю. Як ректор Харківського університету (1906–1910 рр.), а згодом член освітянських комісій та комітетів, він приділяв особливу увагу проблемам викладання історії України, краю, міста у вищій школі.

Значну роль у навчальному процесі академік відводив історичним пам'яткам, автентичним предметам, які сприяли поглибленню знань у студентів з історичного минулого краю. Університетський музей у Харкові справедливо

вважався науково-дослідною лабораторією для дослідників і студентів. Завдячує Д.Багалію своїм розвитком міський музей Харкова, в якому з ініціативи науковця відкрився відділ «Старий Харків», де експонувались матеріали передані ним з власної колекції. Вчений тісно опікувався створенням художнього музею у Харкові, особисто звертався до відомих художників про поповнення колекцій музею. Мистецька збірка збагатилась роботами І.Репіна, В.Полєнова, В.Маковського, свої картини подарував місту видатний український художник С.Васильківський. Зусиллями Д.Багалія і М.Сумцова була збережена етнографічна колекція харківського історико-філологічного товариства, яка в 1920 р. оформилась в музей Слобідської України, в якому школярі і студенти вивчали історію і культурні традиції рідного краю.

Розвиваючи освітній потенціал краєзнавства, Д.Багалій не лише формував його науково-теоретичні засади, але активно просував практичні форми поєднання краєзнавства і освіти.

В 1920-х рр. в Україні краєзнавство стає невід'ємною складовою навчального процесу. У 1920–1921 рр. Народний комісаріат освіти України видав навчальний план єдиної семирічної трудової школи, за яким на краєзнавство відводилось 37 год. на тиждень (на рідну мову та математику – по 16 год., географію та історію – по 8 год.) [17].

Краєзнавчий напрям у школі передбачав широке залучення учнів до екскурсій рідним краєм, археологічних досліджень, спостереження за природою. Пожвавилась позакласна краєзнавча робота, центрами якої стали краєзнавчі гуртки, місцеві музеї, розроблялись програми вивчення географії, природи, історії, етнографії «малої батьківщини». Розгорнулася дискусія щодо структури підручника з краєзнавства. На сторінках журналів «Шлях освіти», «Краєзнавство» представлялись примірні програми вивчення ландшафту, природи, населення, господарства, історії, культури краю [18].

До краєзнавчої діяльності широко залучалася студентська молодь. У 1924 р. при Центральному бюро пролетарського студентства організується Всеукраїнське бюро краєзнавства, як студентська організація, що мала координувати краєзнавчу роботу студентів в Україні, залучати молодь до праці в краєзнавстві, популяризувати ідеї краєзнавства [19]. На місцях створювались обласні студентські бюро, формувались галузеві секції: геологічна, гідрологічна, метеорологічна, етнографічна, антропологічна, сільського господарства та ін. Завданням студента було зацікавити ідеями краєзнавства міс-

цеве населення, поширювати краєзнавчу літературу, проводити лекції, бесіди, виставки тощо [20].

Важливе значення для розвитку краєзнавчого руху мала I Всеукраїнська конференція краєзнавства, яка відбулась в травні 1925 р. в Харкові. На ній говорилось про початок систематичної роботи з обліку краєзнавчих організацій та налагодженню зв'язків між ними, наданню методичної допомоги місцевим осередкам. Активізації краєзнавчої діяльності сприяло затвердження Методичним комітетом Головнопрофосу НКО УСРР «Методичної записки про організацію краєзнавчої роботи в ІНО та на Педкурсах», де виділялось краєзнавство не як звичайна дисципліна, а як база до цілого комплексу досліджуваних явищ.

Унаслідок методичних рекомендацій у вищих вводиться навчальна дисципліна «Краєзнавство». В Одеському інституті народної освіти цей курс було поновлено. Вперше, як окремий предмет його в інституті почали викладати в 1923/24 навчальному році, через рік він продовжував існувати у формі гуртка краєзнавства під керівництвом професора В.Лебедева і об'єднував 37 студентів різних відділень і факультетів інституту. В 1926–1927 навчальному році відновлений курс читав викладач М.Фрам-Зуськін. На початку 1929 р. тут було відкрито краєзнавчий кабінет, як науково-дослідну установу, завідувачем призначено викладача Р.Волкова [21].

У 1920-х рр. – періоду бурхливого розвитку освітянського краєзнавства, навчальні заклади зробили вагомий внесок у поширення краєзнавчих досліджень, розробку науково-методичної бази краєзнавчої роботи. Проте, з кінця 1920-х рр. диктат адміністративно-командної системи деформував національно стверджуючу суть освітянського краєзнавства, підпорядковуючи його завданням тоталітарного режиму.

Традиції освітянського краєзнавства, багатий досвід попередників отримали новий імпульс наприкінці ХХ ст. Вивчення краєзнавства запроваджено у вищих навчальних закладах гуманітарного профілю, в школах учні знайомляться з природними особливостями краю, історією, культурою своєї малої батьківщини. Так, з'явилися факультативні предмети «Історія мого краю», «Києвознавство», «Краєзнавство Черкащини», «Історія Полтавщини», «Історія Донецької області», «Кіровоградщина в минулому і сьогодні», «Історія Фастівщини» [22] тощо.

Проте, цей процес характеризується певною безсистемністю, слабкістю навчально-методичної бази, невідповідною наявністю в достатній кількості навчальних підручників і посібників. Тому, необхід-

но підготувати навчальні робочі програми з предмету «Краєзнавство», методичні розробки по викладанню краєзнавства в навчальних закладах, систематично проводити навчально-методичні наради вчителів, що викладають краєзнавство, запровадити введення в педагогічних вузах курсів «Методика викладання краєзнавства у загальноосвітніх школах».

Осередком поширення шкільного краєзнавства став Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, де багато років плідно працює член президії Національної спілки краєзнавців, кандидат історичних наук Д.Г.Омельченко. Центр об'єднав 27 обласних закладів позашкільної освіти і в своїх рядах нараховує близько 100 тис. юних дослідників краю. Лише в Хмельницькій області створено 67 об'єднань туристсько-краєзнавчого спрямування, в яких понад 3 тис. учнів займаються краєзнавчими пошуками. В школах області створено і функціонують 187 шкільних музеїв різних профілів [23]. Переважно історичні, краєзнавчі, етнографічні, бойової і трудової слави, меморіальні. При більшості з них діють краєзнавчі гуртки. Юні краєзнавці провели обласні конференції присвячені 500 – річчю заснування міста Хмельницького, до 400 – річчя від дня народження Б.Хмельницького «А ми Богдану славу тай примножимо» тощо. Загалом, Міністерство освіти та науки за підтримки громадських організацій ініціювало цілий ряд широкомасштабних заходів: програму руху учнівської молоді за збереження традицій, звичаїв і обрядів українського народу – «Моя земля – земля моїх батьків» (1990 р.), міжнародний форум «До берегів відродження» (1993 р.), всеукраїнські історико-географічні експедиції «Географічні мікротопоніми в Україні» (1995 р.), «Сто чудес України» (1998 р.), всеукраїнську історико-краєзнавчу акцію «Пам'ять» (1998 р.) тощо. Реалізація таких починань сприятиме використанню в повній мірі пізнавального і виховного потенціалу краєзнавства.

Вагому роль у розвитку шкільного краєзнавства відіграють Мала академія наук України (МАН) та наукові товариства учнів України. Мала академія наук України об'єднує 27 територіальних відділень, 102 наукових товариства учнів, юних дослідників. Їхньою роботою опікуються досвідчені фахівці та вчителі. Вже понад 30 років в Київському територіальному відділенні Малої академії наук керує історичною та краєзнавчою секціями вдумливий педагог та талановитий наставник, Заслужений працівник культури Г.Й.Братчук. Її вихованці, багато з яких неодноразово займали призові місця на

всеукраїнських конкурсах та олімпіадах з історії України та краєзнавства, закінчили вузи, стали науковцями, державними, політичними діячами, лікарями, вчителями, інженерами, але кожному вона зуміла привити інтерес до пошукової роботи, любов до рідного краю, його історії.

Щороку близько 100 учнів краєзнавчої секції відділення проводять науково-дослідну роботу по вивченню історії, географії, етнографії, культурної спадщини краю. Як науковий керівник краєзнавчої секції МАН, можу зазначити, що той запал, з яким працюють учні в місцевих архівах, з музейними колекціями, приватними фондами, зустрічаються зі свідками подій, переконує у необхідності широкого залучення молоді до краєзнавства з метою розкриття їх творчого та дослідницького потенціалу.

Відчутну підтримку членам Малої академії наук надає Національна спілка краєзнавців України, зокрема її голова П.Т.Тронько. Він часто зустрічається з учнями, ділиться з ними нагальними проблемами сучасного краєзнавства, залучає до участі в історико-краєзнавчих дослідженнях. Уже стала традицією участь членів МАН у роботі всеукраїнських науково-практичних конференцій з історичного краєзнавства, де вони мають можливість обговорювати краєзнавчі проблеми разом із відомими науковцями, істориками, краєзнавцями. За сприяння Спілки, Інституту історії України НАН України, зокрема науковців Т.Ф.Григор'євої та Р.В.Маньковської, дослідження членів МАН вишли окремою збіркою «Ми діти твої, Україно», присвячені 55-річчю Перемоги українського народу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.

Шкільне краєзнавство в сьогоденні умовах набуває особливого значення. Саме воно повинно стати орієнтиром у формуванні національної свідомості молоді, виробленні її громадянської позиції. Адже молоде покоління має підхопити у ХХІ ст. естафету краєзнавчих пошуків своїх попередників.

Гуманітарна освіта нового тисячоліття гостро потребує нової методології, нового типу мислення для визначення перспектив розвитку людини і її цінностей. Поява нових галузей гуманітарного знання, зміни по відношенню до класичної гуманітарної освіти, виникнення приватних альтернативних форм освіти, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій – суттєво змінюють попередні контури системи знань, підносять і посилюють краєзнавчий аспект в освіті.

Краєзнавство – галузь наукових знань, що виникла на фундаменті, закладеному історією, етнографією, географією, археологією, природознавством, ге-

неалогією, економікою, культурологією та ін. Міждисциплінарний характер краєзнавства висвітлює загальні тенденції сучасної науки до синтезу і посилення інтеграційних процесів, взаємовпливу і взаємопроникненню різних галузей знань при вивченні конкретного краю. Кожна з наук дає можливість поглибити комплексне дослідження про край, виокремити його певні сторони. Краєзнавство не лише механічно переймає знання, отримані іншими науками, але органічно включає їх в цілісну систему науки про край.

Краєзнавство як гуманітарна наука досліджує край в різноаспектній направленості як історично розвиваючий, багатогранний об'єкт. Як навчальна дисципліна воно покликано не тільки оптимізувати інтерес молоді до історії своєї «малої батьківщини», особливостей її розвитку, культурної спадщини, видатних постатей краю, але допомагає усвідомити власне місце в історії, спрямувати свій інтелектуальний потенціал, здібності, можливості на процвітання краю, а отже і країни в цілому.

Значення курсу краєзнавства у вишах не викликає сумнівів. Змістом і призначенням вищої освіти є не лише набуття студентом професійних знань та навичок, але розвиток його як всебічно-розвиненої особистості з активною громадянською позицією. При такому підході невід'ємною частиною вищої освіти є гуманітарна складова. Панування сциєнтичного, технократичного світогляду, «комп'ютеризація» свідомості, соціальні хвороби суспільства ведуть до деградації людини. Тому основою відродження нації має стати повернення до її духовних витоків, традицій, звичаїв своїх предків. На цьому наголошували і відомі педагоги минулого, зокрема С.Русова: «Ми збудуємо таку школу, котра б вся була пройнята національним свідомим натхненням, яке виявить вільно увесь наш національний духовний склад і міцно з'єднає нас з рідним краєм, з рідним людом» [24].

Накопичений досвід викладання краєзнавства у вишах дозволяє визначити основні акценти у вивченні дисципліни. З 2001 р. курс «Краєзнавство» був введений у Київському державному університеті інформаційно-комунікаційних технологій [25]. З метою підвищення ефективності системи навчання, активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку творчої ініціативи, самостійності, логічного мислення тощо використані такі форми і методи роботи, які спрямовують студентську аудиторію у проблемно-пошукове, дослідницьке русло. Весь курс поділено на дві частини: теоретичну – вона викладається на лекціях, де визначається саме поняття «краєзнавство», предмет, об'єкт його дослі-

дження, форми, галузева структура, подається характеристика джерел, етапи становлення і розвитку як науки, його місце в системі природничих, економічних, гуманітарних, культурологічних, соціальних та ін. наук, перспективи розвитку тощо. Прикладний характер краєзнавства студенти демонструють на семінарських заняттях, коли за попередньо розданими планами самостійних завдань готують індивідуальні дослідження: «Історія моєї «Малої батьківщини», «Краєзнавчий музей – осередок дослідження краю», «Видатна пам'ятка в моєму місті (селі)», «Маловідома постать мого краю», «Генеалогічний аналіз мого родоvodu». Така діяльність, спрямована на індивідуальний підхід, стимулює творчий пошук студента, передбачає роботу з науковою літературою, колекціями краєзнавчих осередків, місцевими краєзнавцями, через дослідження власного родоvodu сприяє глибокому самоусвідомленню особистості.

Краєзнавство не вписується в рамки звичних дисциплін, тому практичні заняття перетворюються в справжні презентації, коли молодь із захопленням представляє своє село, шкільного вчителя, родину, місцеву пам'ятку, супроводжуючи розповідь демонстрацією сімейних альбомів, реліквій, рушників, світлин, виробів місцевих умільців тощо. Важливо зазначити, що більшість з них вперше дізнаються про історію свого села чи родини, і це завдячуючи вивченню краєзнавства.

Стало доброю традицією проведення в Києві щорічних міжвузівських студентських науково-практичних конференцій з історичного краєзнавства. З 2000 року за ініціативою викладачів і студентів Київського університету інформаційно-комунікаційних технологій (тоді Київський інститут зв'язку) та активної підтримки Міжрегіональної академії управління персоналом проведено 4 таких конференцій. Кращі доповіді увійшли до збірника статей «Краєзнавство у відродженні історичної пам'яті», що побачив світ у 2003 р., завдячуючи зусиллям члена правління Національної спілки краєзнавців України, доктора історичних наук, професора А.І.Кудряченка. Неодноразово студентські дослідження публікувались у журналі «Краєзнавство».

Слід відзначити, що постійну увагу молодіжним краєзнавчим форумам приділяє академік НАН України П.Т.Тронько. Він щоразу виступав перед студентами з науковими доповідями про історію розвитку краєзнавства, його проблеми і перспективи, з великою зацікавленістю слухав виступи студентів, проводив дружні дискусії і закликав не полишати краєзнавчого пошуку.

На краєзнавчих засадах має будуватися і виховна робота. Такий досвід вже напрацьований у вищезгаданих вузах. Студенти Київського університету інформаційно-комунікаційних технологій зголосилися вивчати українські традиції, звичаї, пісні, побут, в 2001 р. організували краєзнавчо-етнографічний гурток, яким керувала старший науковий співробітник Музею народної архітектури і побуту України, збирач і популяризатор народних традицій Л.М.Костенко. Гурток діяв 7 років і об'єднав 27 осіб. Студенти підготували цілий ряд етнографічних програм, в яких розповіли про традиції і звичаї Київщини, Слобожанщини, Закарпаття та інших регіонів України. Їх радо вітали студенти, викладачі, відвідувачі Музею народної архітектури і побуту України, делегати III з'їзду Національної спілки краєзнавців України та ін.

Освітнє краєзнавство належить до пріоритетних напрямів в роботі Національної спілки краєзнавців України. Багато років члени Спілки, значна частина яких працюють на освітянській ниві, ініціюють і підтримують спільні проекти з освіт-

німи установами, залучають освітян до наукових конференцій з краєзнавства. На сьогодні в Спілці розгорнута велика робота з підготовки навчального посібника «Основи краєзнавства» для студентів вищих навчальних закладів. До його написання залучені відомі вчені, педагоги, фахівці з краєзнавства. Поява такого підручника є нагальною потребою освітянського краєзнавства, сприятиме новому поштовху краєзнавчих досліджень.

Краєзнавство як складова національної освіти має великий потенціал і широкі можливості по вихованню молоді України. У своїй роботі з поліпшення ефективності освіти ми повинні керуватись тим, що молода людина має відбуватися не лише як кваліфікований фахівець, здатний працювати в ринковій економіці, а й як особистість, громадянин, патріот української держави. І саме навчальний процес, виховна робота повинні сприяти досягненню поставленого завдання. Тому розглядаючи національну освіту як загальноносуспільну і загальнодержавну справу, ми нерозривно пов'язуємо її з краєзнавством.

Джерела та література

1. Указ Президії України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» // Урядовий кур'єр. – 2001. – 31 січня.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження програми розвитку краєзнавства на період до 2010 р.» від 10.06.2002 р. // III з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (29–30 жовтня 2003 року). Матеріали та документи. – К., 2004. – С.114–115.
3. *Тронько П.Т.* Доповідь на II з'їзді Всеукраїнської спілки краєзнавців // II з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (25 грудня 1996). Матеріали та документи. – К., 1997. – С. 31, 50–51.
4. Статут Всеукраїнської спілки краєзнавців. – К., 1990. – С. 3.
5. *Тронько П.Т.* Історичне краєзнавство. Крок у нове тисячоліття. – К., 2000; *Тронько П.Т.* Краєзнавство у відродженні історичної пам'яті народу. – К., 1999; *Тронько П.Т.* Історія міст і сіл України. – К., 2001; *Шевченко Ф.П.* Зв'язок історичного краєзнавства з спеціальними історичними дисциплінами // Друга наукова конференція з історичного краєзнавства. Вінниця. – К., 1982; *Дмитрієнко М.Ф.* Специфічні історичні дисципліни: значення їх дослідження для розвитку історичного краєзнавства // Проблеми вивчення краєзнавства у вищій школі. – Кіровоград, 1990. – С. 13-17. *Деміфенко О.Я. та ін.* Основи краєзнавства. Навчальний посібник. – Харків, 1999; *Крачило М.П.* Краєзнавство і туризм. Навчальний посібник. – К., 1994; *Захаров С.І.* Функції етапи, стадії географічного краєзнавства // Географія та основи економіки в школі. – 1999. – №3. – С. 38-39; *Прокопчук В.С.* Шкільне краєзнавство. – К., 2011. – 336 с; *Гайда Л.* Музей у навчальному закладі. – К., 2009. – 126 с.
6. *Аишурков В.И., Коцюба Д.В., Матюшин Т.И.* Историческое краеведение. – М., 1980; *Целева Н.С.* Факультатив по краеведению. – М., 1972; *Строев К.Ф.* Краеведение. – М., 1974.
7. Розвиток українського краєзнавства в контексті національного і культурного відродження України // Матеріали V Всеукраїнської наукової конференції. – Кам'янець-Подільський, 1991; Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність // Матеріали VII Всеукраїнської конференції. – Черкаси, 1995; Краєзнавство в системі народної освіти // Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Слов'янськ, 1994.
8. *І.Франко.* Галицьке краєзнавство // І.Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – К., 1986. – Т.46. – С.117.
9. *Грабовецький В.В.* Історико-краєзнавчі погляди І.Франка в його праці «Галицьке краєзнавство» // IV

- республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. Тези доповідей і повідомлень. – К., 1989; *Лехман І. І. Франко – пропагандист краєзнавчих екскурсій // Краєзнавство. Географія. Туризм.* – 2003. – №41. – С.22.
10. *Франко І.* Зібрання творів у 50-ти томах. – К., 1986. – Т.46. – С.118.
 11. Там само. – С.116.
 12. *Костриця М. І. Франко як історіограф Галицького краєзнавства // Історія української географії.* – К., 2006.
 13. Лист І. Франка до М. Драгоманова від 27 жовтня 1883 р. // *І. Франко. Зібрання творів у 50-ти томах.* – К., 1986. – Т.48. – С.366.
 14. *Басс І.І., Каспрук А.А.* Іван Франко. Життєвий і творчий шлях. – К., 1983. – С.179.
 15. *Франко І.* Зібрання творів у 50-ти томах. – К., 1986. – Т.3. – С.250–252.
 16. Там само. – Т.36. – С.68.
 17. *Рябокобила О.О.* Розвиток історичного краєзнавства на Харківщині в 20-30-ті рр. ХХ ст.: дис. на здобуття наук. ступеня к.і.н.: 07.00.01 «Історія України». – Х., 2000. – С.124.
 18. *Зайцев Д.* Методика краєзнавчої роботи // *Краєзнавство.* – 1927. – №3. – С.1–5; *Краєзнавство в школі // Шлях освіти.* – 1925. – №11. – С.69–72.
 19. ЦДАВО України, ф.166, оп. 3, арк. 10.
 20. *Железко А.М.* Історичне краєзнавство на Київщині в 1917–39 рр.: дис. на здобуття наук. ступеня к.і.н.: 07.00.01 «Історія України». – К., 2011. – С.114–115.
 21. *Левченко В.В.* Краєзнавство в Одеському інституті народної освіти (1920-1930 рр.): становлення, напрями, традиції // *Краєзнавство.* – 2011. – №2. – С.16–19; *Левченко В.В.* Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930 рр.) – Одеса, 2010. – 421 с.
 22. *Бокій Н.М., Брайченко О.Д., Куценко Л.В.* До джерел історії краю: навчальний посібник. – Кіровоград, 1994; *Козир І.А., Шевченко С.І.* Історія рідного краю (навчальний посібник для шкіл Кіровоградщини). – Кіровоград, 2001. – 72 с.; *Києвознавство. Посібник для шкіл.* – К., 1999. – 138 с.; *Кравченко Н.М., Чиговська Л.Г., Неліна Т.В.* Фастівщина: Сторінки історії. (Від давнини до 20-х рр. ХХ ст.). Навчальний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів. – Фастів, 2004. – 255 с.
 23. *Берека В.* Розвиток масового туристсько-краєзнавчого руху в школах та позашкільних закладах (на матеріалах Хмельницького Центру туризму і краєзнавства учнівської молоді) // *Краєзнавство.* – 2000. – №1-2. – С.106–108.
 24. *Русова С.* Націоналізація школи // *Вибрані твори.* – К., 1996. – С.229.
 25. *Маньковська Р.В.* Робоча навчальна програма з дисципліни «Краєзнавство». – К., 2001. – 24 с.

Руслана Маньковская

Краеведение и образование: истоки и перспективы совместного развития

В статье рассматривается взаимосвязь образовательного процесса с краеведением, подчеркивается познавательно-воспитательный потенциал изучения родной земли. В исторической ретроспективе прослеживается процесс совместного становления и развития образования и краеведения в конце XIX – начале XXI в. в Украине.

Ключевые слова: *краеведение, образование, изучение родной земли, краеведческие экскурсии и экспедиции.*

Ruslana Mankovska

Ethnography and education: Background and future

The article tells about connection between educational process and ethnography knowledge; rich reserve of native country exploration is mentioned herein. The historical process of beginning and development of educational ethnography at the end of 19-th – beginning of 21-th century in Ukraine is described.

Key words: *ethnography, education, ethnography excursions.*

